

# Karlík a továrna na lingvistiku

*Prof. Petru Karlíkovi  
k šedesátým narozeninám*

Aleš Bičan  
Jan Klaška  
Petra Macurová  
Jana Zmrzliková  
(editoři)

BRNO 2010

Sborník byl vydán s finanční podporou Ústavu českého jazyka FF MU a v rámci výzkumného záměru MSM 0021622435 „Středisko pro interdisciplinární výzkum starých jazyků a starších fází jazyků moderních“ řešeného na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity.



Recenzovali: doc. PhDr. Zdeňka Hladká, Dr., Mgr. Pavel Kosek, Ph.D.

Editors © Aleš Bičan, Jan Kláška, Petra Macurová, Jana Zmrzliková, 2010

© Host — vydavatelství s. r. o., 2010

© Masarykova univerzita, 2010

ISBN 978-80-7294-412-5 (Host)

ISBN 978-80-210-5394-6 (Masarykova univerzita. Brno)

# Obsah

Úvod .....	9
Marie Krčmová / Petr Karlík známý a neznámý .....	12
Zdeňka Hladká / Ohlédnutí za konferencemi Čeština – univerzália a specifika .....	20
Antonín Bartoněk / Deontická a epistémická modalita v latině a řečtině. Třicet pět let výzkumné práce na Masarykově univerzitě .....	29
Daša Bartoňková / Prosimetrum, the Mixed Style, in Fulgentius' <i>Mythologies</i> .....	40
Aleš Bičan / Čím je <i>Petr</i> zvláštní aneb kombinovatelnost slabičného /r/ v češtině .....	49
Václav Blažek / Kolik slov používali Indoevropané? .....	69
Michaela Čornejová / <i>Karel</i> v toponymii Moravy a Slezska .....	90
Joseph Emonds / Case Theory Revisited: Nominative and Accusative Super Case .....	98
François Esvan / Poznámky k adaptaci sloves cizího původu v češtině .....	125
Masako Fidler / Onomatopoeia as an Embryonic Word: Sound and Submorphemic Properties of Czech Onomatopoeic Expressions .....	138
Eva Hajičová / Tři otázky pro Petra Karlíka (a tři oříšky pro Popelku) .....	156
Björn Hansen / Another Piece of the Infinitive Puzzle: the Czech Frustrative Construction <i>ne a ne zapršet</i> .....	166
Milada Hirschová / Tzv. primární ilokuce, větný modus a kondicionál .....	180

Tomáš Hoskovec / Věta a výpověď ve znakovém pojetí jazyka .....	190
Jan Kořenský / Věčný spor – slovník vs. gramatika ještě jednou .....	200
Pavel Kosek / Slovosled kondicionálního auxiliáru v <i>Bibli svatováclavské</i> .....	205
Peter Kosta / Causatives and Anti-Causatives, Unaccusatives and Unergatives: Or How Big is the Contribution of the Lexicon to Syntax .....	230
Michal Křístek / Stylové faktory v (inter)akci: gratulace formou stručného komentáře k jubilantovu individuálnímu stylu .....	274
Krzysztof Migdalski / The Third Person Auxiliary Clitic as a Number Marker in Slavic .....	277
Eva Minářová / Variabilita a dynamika lexikálních prostředků publicistiky .....	293
Marek Nekula / Deminutiva a augmentativa v češtině z typologického hlediska .....	304
Klára Osolobě / Několik poznámek na okraj derivací od sloves s uzavřeným kmenem minulým .....	316
Karel Pala – Pavel Šmerk / Multiword Expressions in Czech (a Case Study) .....	331
Jarmila Panevová / „Být posel dobrých zpráv je mi příjemné“ (Několik poznámek k infinitivním konstrukcím) .....	345
Anna-Maria Perissutti / Analytické kauzativní konstrukce v češtině .....	355
Vladimír Petkevič / Využití vidu ke zkvalitnění automatického zpracování češtiny .....	368
Jana Pleskalová / <i>Petr a Karlík</i> v průběhu 12.–21. století na území dnešní České republiky .....	388
Zdenka Rusínová / Psané slovo mezi světem digitálním a analogovým .....	394
Dušan Šlošar / Záporný imperativ redivivus .....	402
František Štícha / K jednomu typu číselné (ne)kongruence (na bázi ČNK) .....	406
Jindřich Toman / On <i>-t'</i> , of All Things .....	428
Radoslav Večerka / Poznámka k syntaktické terminologii .....	436
Jarmila Vojtová / K nářeční terminologii pěstování vína .....	441

---

Roland Wagner / Nenahýbejte se z oken – úvahy na cestě z Brna do Norimberku .....	450
Stanislav Žaža / K funkcím akuzativu v antických jazycích a ve staré ruštině .....	468
Soupis prací Petra Karlíka .....	481

# Čím je *Petr* zvláštní aneb kombinovatelnost slabičného /r/ v češtině

Aleš Bičan

Masarykova univerzita – Akademie věd, Česká republika  
bican@phil.muni.cz

Petr Karlík, jemuž je tento příspěvek věnován, je nositelem fonologicky zvláštního jména. Slovo *Petr* totiž obsahuje tzv. slabičné /r/. To, že /r/ přestává být slabičné např. v genitivu *Petra*, nebo že se střídá s /ř/ ve vokativu *Petře*, je známý fakt.<sup>1</sup> Co však nebylo zatím dostatečně popsáno, jsou jeho schopnosti kombinovat se s jinými fonémy. O to se zde pokusím.

## 1 Slabikotvornost /r/

Hned na začátku je třeba zmínit, že ačkoliv je /r/ ve slově *Petr* běžně označováno jako slabičné nebo slabikotvorné, není z fonetického hlediska zcela jasné, co tato slabikotvornost znamená. Rozhodně to není vlastnost samotného fonému /r/, protože například v polštině nebo ruštině /r/ slabičné není. Tam na rozdíl od našeho *Petr* je jméno *Piotr* jednoslabičné (srov. Vachek 1968: 47n.). Slabikotvornost navíc není ani omezená na určitou třídu fonémů. Jak dokazuje berberský jazyk známý jako Imdlawn Tashliht Berber, slabičný může být jakýkoliv foném, a to dokonce i neznělé okluzívy, aniž by byly doprovázeny nějakým vokálem nebo vokalickým prvkem (Ridouane 2008). A jestliže je v češtině slovo *Petr* tvořeno dvěma slabikami, proč je ve stejném jazyce slovo *rtý* tvořeno jen slabikou jednou? A proč je naopak v chorvatštině, která má rovněž slabičné /r/, podobné slovo *rđav* „špatný“ dvojslabičné (Duběda 2005: 132)? Pokud je mi známo, uspokojivou odpověď na tyto

1 K těmto a podobným alternacím viz Šefčík (2003, 2004).

otázky nikdo nenabídl. Je to dáno také tím, že mezi lingvisty nepanuje shoda, zda se z fonetického hlediska liší české slabičné /r/ od neslabičného, a ostatně odlišné názory existují i na fonetický rozdíl mezi slabičným a neslabičným /r/ v již zmíněné chorvatštině (Jelaska 2004: 186–188). Podle Palkové (1997: 232), a především podle Hůrkové – Hlaváče (1981), kteří provedli podrobný výzkum slabičných a neslabičných likvid v češtině, není v češtině mezi slabičným a neslabičným /r/ žádný významný zvukový rozdíl.<sup>2</sup> K jinému závěru došla Lehiste(ová) (1965: 184–186), podle které se slabičná varianta odlišuje od neslabičné intenzitou a trváním. Trvání zmiňují i Hůrková – Hlaváč, ale podle jejich experimentů je závislé na okolních hláskách. Českým /r/ se v nedávné době zabýval, byť z jiného důvodu, i Machač (Machač 2009, Machač – Skarnitzl 2009: 67n.), který zmiňuje, že se v akustickém signálu tento foném projevuje jako sekvence *vokalický prvek – kmit – vokalický prvek*.<sup>3</sup> Vokalická část na sebe bere dvojí typ kvality, buď kvalitu tzv. šva [ə] v kombinaci s konsonanty nebo pauzou, nebo kvalitu sousedního vokálu. Avšak ani tento fakt zřejmě není tím, co odlišuje slabičné /r/ od neslabičného, protože se vokalické prvky s kvalitou [ə] vyskytují např. i u polského /r/ v postavení mezi dvěma konsonanty a polské /r/ slabičné není (Jassem 1964: 339).

## 2 Výskyt slabičného /r/

Zde není mým cílem (a ani v mých silách) výše zmíněné problémy rozřešit. Pro potřeby tohoto příspěvku budu předpokládat, že v češtině existuje foném /r/, který je stejně jako vokály schopen fungovat jako slabičné jádro. Znamená to, že z fonotaktického hlediska foném /r/ plní dvě funkce. Na jedné straně se chová jako konsonant tím, že stojí na svazích slabiky před nebo za vokálem (srov. *ruka* a *pár*). Na druhé straně může /r/ fungovat jako slabičné jádro podobně jako vokály (srov.

2 V dřívější studii Hůrková, rozená Novotná, však píše: „Na akustickém spektru se rozdíl mezi slabičnými a neslabičnými variantami /r/ projevuje především v zřetelně převažujícím periodickém charakteru spektra slabičných variant, v méně výrazné šumové oblasti a v trvání periodické části spektra.“ (Novotná 1972: 68)

3 Z uvedených prací také vyplývá, že ačkoliv je české [r] obecně pokládáno za vibrantu, tj. hlásku charakterizovanou několika kmity špičky jazyka, daleko častější je jen jeden kmit jazyka. Znamená to, že [r] je spíše tzv. verberanta (angl. *flap*) než vibranta (angl. *vibrant* nebo *trill*). Chorvatské [r] je na tom obdobně (Jelaska *op. cit.*: 45–46).

*Petr* nebo *prst*).<sup>4</sup> Na rozdíl od nich však není pro /r/ tato funkce automatická, ale je dána především kontextem. Vokál v češtině vždy tvoří jádro slabiky, kdežto /r/ jen s ohledem na to, jaké fonémy stojí před nebo za ním. Stojí-li v rámci jednoho slova vedle /r/ vokál, nebude ono /r/ slabičné, protože slabičnost přebírá tento vokál. Podmínka *v rámci jednoho slova* je důležitá, protože na rozhraní dvou slov může slabičné /r/ stát před vokálem, a stále bude slabičné. Může dokonce stát i vedle své neslabičné varianty. Viz příklady uvedené pod (1), které v již citované studii zkoumala Lehiste(ová). V příkladu (1a) je /r/ slabičné. Následující /a/ je zde realizováno s doprovodným rázem (tj. glotální okluzívou), popř. s dyšnou fonací; oboje signalizuje hranici slov (Lehiste(ová) *ibid.*; srov. též Skarnitzl 2004). V příkladu (1b) stojí slabičné /r/ vedle neslabičného /r/ a podle Lehiste(ové) je možné přechod mezi nimi určit – přechod se vyznačoval poměrně velkým snížením intenzity ve spektrogramu. Příklad (1c) je uveden pro kontrast s (1a).

- (1) a. *Petr apoštol*  
 b. *Petr raportuje*  
 c. *Petra pošťvali*

V tomto příspěvku se však budu zabývat jen vlastnostmi /r/ uvnitř jednoho slova. Vyjádříme-li výskyt slabičného /r/ schematicky, můžeme říci, že se vyskytuje ve dvou základních kontextech, (2a) a (2b), kde  $C_n$  značí jakýkoliv konsonant nebo skupinu konsonantů a # konec slova:

- (2) a.  $C_n r \#$   
 b.  $C_n r C_n$

Spíše než o kontextech je lépe mluvit o kombinacích. Ačkoliv platí, že /r/ bude slabičné jen v těchto a žádných jiných kontextech (viz níže), nejsou to kontexty samotné, které podmiňují slabičnost fonémů. Chci tím říci, že přestože je /r/ slabičné, pokud před ním stojí konsonant a za ním je konec slova nebo další konsonant, neznamená to, že jakýkoliv jiný konsonant bude ve stejném kontextu slabičný. Týká se to především jiného fonému češtiny, a to /ř/. Vyskytne-li se /ř/ v podobných

4 Podobně se chová i foném /l/, kterým se zde však nebudu zabývat, byť se o něm občas zmíním.



kontextech, nebude na rozdíl od /r/ slabičné; srovnej následující – jednoslabičná! – slova:

- (3) a. *modř, pepř, mokř*  
 b. *hřbet, křtin*<sub>GEN.PL.</sub>, *třtin*<sub>GEN.PL.</sub>, *chřtán*

Uvedené kontexty, resp. kombinace (2a) a (2b) odpovídají dvěma typům slabik. Za prvé je to slabika, v níž se slabičné /r/ vyskytuje na konci slova a před ním stojí jeden nebo více konsonantů. Za druhé jde pak o slabiku, ve které je před i za /r/ jeden nebo více konsonantů a tato slabika není vázána na konkrétní postavení ve slově. V žádných jiných situacích pak /r/ slabičné není. Nutné je v tomto ohledu zmínit především dva další kontexty, (4a) a (4b):

- (4) a. #r#  
 b. #rC<sub>n</sub>#

V případě (4a) by slabičné /r/ samo o sobě tvořilo slabiku a v případě (4b) by šlo o situaci, kdy by slabičné /r/ stálo na začátku slova, tj. na začátku slabiky, a za ním by následoval jeden nebo více konsonantů. Slabiky těchto typů v češtině neexistují. Tím se /r/ liší od vokálů, protože ty mohou tvořit slabiky samy o sobě (srov. *a*, *o*, *u*), stejně jako mohou být na začátku slova, následovány jedním nebo více konsonanty (srov. *až*, *on*, *erb*). Proto platí následující tvrzení (které mimochodem platí i pro slabičné /l/):

- (5) Před slabičným /r/ se musí nutně vyskytnout alespoň jeden konsonant.

Na druhé straně fonologická struktura češtiny nijak nevyžaduje, aby za slabičným /r/ byl alespoň jeden konsonant. Konsonant za ním sice může být (viz typ C<sub>n</sub>rC<sub>n</sub>), ale také za ním může následovat konec slova (viz typ C<sub>n</sub>r#). V těchto, a žádných jiných, kombinacích funguje v češtině /r/ jako jádro slabiky. V oddílech 3–6 se zaměřím na fonotaktické vlastnosti takovýchto slabik uvnitř českých slov.<sup>5</sup> Předtím si ale dovoluji malou odbočku.

<sup>5</sup> Jistou, ale značně zkrácenou představou o struktuře slov obsahujících slabičné /r/ lze získat z knihy *Statistiky češtiny* v oddíle „Struktura slov C/V/O podle slovních druhů“ (Bartoň et al.

Vrátím se ke slabičnému typu (4b), tedy k situaci, kdy je /r/ na začátku slova a za ním následuje jeden nebo více konsonantů. Foném /r/ se v takovémto kontextu sice objevuje, ale – a to je na češtině zvláštní v porovnání s chorvatštinou (viz výše) – není zde slabičný, nýbrž neslabičný, tzn. je součástí následující slabiky. Příkladů existuje hned několik:

- (6) *rty, rdousit, rmoutit, rvát se, rvěte se, rci, rčení, rzi*<sup>GEN.SG.</sup>, *ržát, rtěnka, rdít se*<sup>6</sup>

V české literatuře se uvedená slova obvykle označují jako příklady tzv. pobočných slabik, avšak tento termín je poněkud zavádějící a odráží nejednoznačnost a neshody při fonetické interpretaci počátečního /r/ (srov. Hála 1956: 59n., Duběda 2005: 132). Z fonologického hlediska lze však říci, že v žádném z nich /r/ netvoří samostatné jádro slabiky. Distribučně je totiž /r/ v příkladech (6) závislé na následujícím vokálu, a tedy součástí jedné fonologické slabiky. Ve shodě s Mulderem (1968) a dalšími považují fonologickou slabiku za základní syntagmatickou jednotku, na které je možné (kompletně) popsat distribuci fonémů. Pokud se v češtině vyskytne /r/ na začátku slova, můžeme si být jisti, že toto slovo obsahuje alespoň jeden vokál; na něm je pak /r/ distribučně závislé. Taková závislost je však obecně vlastností svahů slabiky, tj. konsonantů, nikoliv slabičných jader, tj. vokálů. Ve slově *rty* stojí tedy /r/ na svahu slabiky, protože je závislé na vokálu /i/, který stojí v jádře slabiky. Naopak ve slově *prst* foném /r/ nepředpokládá výskyt vokálu, a proto tvoří jádro slabiky.

V této souvislosti se nabízí i otázka, zda je /r/ slabičné ve slově *zrdousit*, možného derivátu od slova *rdousit* (nebo je-li /l/ slabičné ve slově *zlhostejnět* odvozeném od *lhostejnět*, kde slabičné není). Podle Zikové (2008: 143, pozn. 88), jež je jedna z mála, která se tímto problémem zabývala, likvidy v uvedených slovech slabičné nejsou. Důvody uvádí dva. Za prvé je to proto, že přízvuk nepadá v uvedených slovech na likvidy, ale na následující vokály. Za druhé se tyto likvidy, nebo

2009: 108n. + příložený CD-ROM). To ovšem jen za předpokladu, že nikde nevysvětlený termín *obojetná hláska* (= O) zahrnuje i slabičné [r].

6 Uvedená slova jsou pravděpodobně veškeré příklady na existující konsonantické kombinace, kdy /r/ stojí na začátku slova a za ním je konsonant. Slovo *rci* je archaický tvar od *řici*. – Zdá se, že více než dva konsonanty se neobjevují za /r/ na začátku slova, byť v podobné situaci mohou za /l/ stát až tři konsonanty, srov. *lstný*.

alespoň /r/ ve *zrdousit*, chovají ve verši jako neslabičné (např. ve verši *vlk si zuby brousil, že by ji hned zrdousil*). Podle mého soudu by však platný mohl být jenom druhý důvod, a to navíc pouze za předpokladu, že oba uvedené verše mají stejný počet slabik a že slovo *zrdousil* není překlep za *zardousit*.<sup>7</sup> Argument o přízvuku nelze pokládat za průkazný, jelikož bylo dokázáno, že v češtině neexistují žádné stálé prozodické vlastnosti, které by se vázaly na tzv. přízvučnou slabiku (Palková – Volín 2003). Další potíž je v tom, že /r/ ve slově *zrdousit* můžeme prohlásit za neslabičné, jenom pokud víme, že je odvozeno od *rdousit*. Kdybychom tuto informaci neměli, pokládali bychom /r/ ve *zrdousil* nebo v *nezrdousil* za neslabičné? Myslím, že nikoliv. Stejně jako ve slově *srdce* totiž stojí mezi dvěma konsonanty, tj. v situaci, kde normálně slabičné je.

### 3 Slabičný typ C<sub>n</sub>r#

Vraťme se ke slabičným typům C<sub>n</sub>r# a C<sub>n</sub>rC<sub>n</sub>. Na vlastnosti prvního se zaměřím v tomto oddíle a oddíl následující bude věnován druhému. Jako samostatné slovo je typ C<sub>n</sub>r# doložen jen v citoslovcích nebo slovech citoslovečného původu:

- (7) *vr* (= vrčení), *pr* (= pokyn koni, aby zastavil), *hr* (být hr = být ukvapený)

Jiná slova, resp. slabiky pravděpodobně nenajdeme, což znamená, že pokud stojí slabičné /r/ na konci jednoslabičného slova, může před ním stát nanejvýš jeden konsonant. Tím se liší od vokálů, před kterými mohou ve stejné situaci stát až čtyři konsonanty, viz *mstný*, *lstný*. Daleko častější je výskyt slabiky C<sub>n</sub>r# ve slovech víceslabičných. V tom případě může před /r/ stát jeden, dva nebo až tři konsonanty:

7 Na překlep by zjevně poukazoval i stejný význam. Podle PSJČ totiž *zrdousiti* znamená „násilně potlačiti, utlumiti něco (zvl. nějaký citový stav)“. Databáze PSJČ uvádí dva excerpční záznamy tohoto slova; druhý z nich je pak verš z roku 1902: *Různý kroj se v zástupech těch kasá, mihá [sic!] / a kde nezrdousila písně klopot tíha*. Za předpokladu, že *r* není slabičné ve slově *nezrdousila*, mají oba verše stejný počet slabik. Nicméně citace v PSJČ pokračuje dvojverším, které už nemá stejný počet slabik: *chvillemi již v řeči cizí / domorodý zvuk se štápi [sic! štěpi?], mizí*. – Ziková svůj verš pravděpodobně převzala z následujícího zdroje: <<http://www.nokturno.net/dilko.php?id=2788>> (stav k 27. 9. 2010).

- (8) a. *kapr, obr, kufr, manévr, hamr, vítr, kádr, žánr, okr, bagr, vichr*  
 b. *magistr, centr, cylindr, filtr, frajtr, pišingr, vechtr*  
 c. *šamstr*

Na základě těchto víceslabičných slov lze rozdělit typ  $C_n r \#$  do tří podtypů (9a–c) podle počtu konsonantů mezi koncovým slabičným /r/ a předcházejícím vokálem (označeným V). Typy (9b) a (9c) se však dále nebudu zabývat, protože je možné, že existují i další slova a nikoliv jen ta zde uvedená; tudíž i další kombinace dvou a tří konsonantů se slabičným /r/. To je totiž příznačné pro přejatá slova, která ve svém jazyce končí např. na *-er*, jako v angl. *burger*, česky pak *burgr*.

- (9) a.  $VCr \#$  (= [8a])  
 b.  $VCCr \#$  (= [8b])  
 c.  $VCCCr \#$  (= [8c])

Prozkoumáme-li příklady (8a), dojdeme k závěru, že se v případě typu  $VCr \#$  může před slabičným /r/ objevit: 1) jakákoliv labiála, tj. /p/, /b/, /f/, /v/ a /m/; 2) alveolární okluzíva /t/ nebo /d/ nebo nazála /n/; 3) velární okluzíva /k/ nebo /g/ nebo znělá velární frikativa /x/. Jinými slovy: slabičné /r/ se ve zmíněném kontextu nekombinuje s alveolárními frikativami /s/ a /z/, se znělou velární frikativou /h/,<sup>8</sup> s aproximantou /j/, frikativní vibrantou /ř/ a laterálou /l/. Kombinace se /s/ a /z/ jsou doloženy jen v cizích příjmeních (např. *Wezr*). Absence kombinace /hr/ je pravděpodobně náhodná, vezmeme-li v úvahu již zmíněné *hr*. Především se však slabičné /r/ nekombinuje s žádnou palatálou. Jak dále uvidíme, toto omezení neplatí jen pro typ  $C_n r \#$ , ale i pro typ  $C_n C_n$ , a proto navrhuji následující pravidlo:

- (10) V jedné slabici před slabičným /r/ nikdy nestojí palatály /tʃ/, /dʃ/, /š/, /ž/ a /ň/.

Frikativy /š/ a /ž/ se mohou na začátku slabiky objevit před /r/, avšak pouze před jeho neslabičnou variantou (srov. *šrám, žrát*). Pro okluzívy /tʃ/ a /dʃ/ a nazálu /ň/ platí obecnější pravidlo: tyto fonémy se totiž nikdy nemohou objevit na začátku slabiky před konsonantem, tedy nejen před

8 Pro interpretaci /h/ jako znělé velární frikativy viz mimo jiné Vachek (1968) a Bičan (2010).

/r/ nebo /l/. Řečeno jinak: palatály /ʎ/, /dʎ/ a /ň/ mohou na začátku slabiky stát jen před vokálem.

Před slabičným /r/ se také neobjevují fonémy /j/, /ř/ a /l/. Zde opět platí obecnější pravidlo: tyto fonémy nemohou nikdy stát v jedné slabice v těsné blízkosti vedle slabičného /r/, tedy ať už před nebo za ním a ať už se jedná o slabičný typ  $C_n r \#$  nebo  $CrC$ . Tento fakt je vyjádřen pravidlem (11):

- (11) V jedné slabice se před a za slabičným /r/ nikdy nevyskytuje /j/, /ř/ nebo /l/.

#### 4 Slabičný typ $C_n r C_n$

Přejdeme nyní k typu  $C_n r C_n$  odpovídajícímu situaci, kdy slabičné /r/ stojí mezi dvěma konsonanty. Taková slabika není omezena na určitou pozici ve slově, z čehož můžeme správně usuzovat, že tento typ je v češtině zastoupen v daleko více slovech než typ předchozí, což lze lehce ověřit v ČNK. Jak ukazují příklady (12), může slabika  $C_n r C_n$  tvořit jednak samostatná, jednoslabičná slova, jednak se může objevit na začátku, uprostřed a na konci víceslabičných slov. Zdá se však, že existuje značná preference pro její výskyt na začátku a uprostřed slova, kdežto na konci slova se objevuje daleko méně.<sup>9</sup>

- (12) a. *prs, skrz, stvrđ<sub>IMP.SG.</sub>, šmrnc, čtvrt*  
 b. *vrhat, prchat, smrdutý, hrtan, krčma*  
 c. *teprve, opatrně, větrný, petržel, kudrnatý*  
 d. *nýbrž, pokrm, mudrc, náčrt, chatrč*

V případech, že  $C_n r C_n$  tvoří jednoslabičné slovo, je možné tento typ rozdělit do několika podtypů podle počtu konsonantů, které mohou stát před a za slabičným /r/. Existují čtyři podtypy (příklady viz [12a]):<sup>10</sup>

<sup>9</sup> Vezmeme-li v úvahu slova obsahující slabiku  $C_n r C_n$ , můžeme si také všimnout, že se tato slabika objevuje převážně jako první slabika slov, resp. kořenového morfému před prefixem. Tento fakt však není zjištělný z jejich synchronního fonologického rozboru a pravděpodobně ani z jejich synchronního morfologického rozboru, nýbrž pouze z diachronního hlediska.

<sup>10</sup> Ačkoliv to pro jednoduchost zde nečiním, je výhodnější analyzovat tzv. afrikáty jako kombinace dvou fonémů /t/ + /s/ a /t/ + /š/, jelikož to celkově zjednoduší fonologický popis češtiny

- (13) a. CrC  
 b. CCrC  
 c. CCrCC  
 d. CCCrC

Na začátku slabiky mohou tedy před slabičným /r/ stát maximálně tři konsonanty a na jejím konci nejvýše dva. V typu (13a) je tímto konsonantem jeden z následujících fonémů: /p/, /b/, /f/, /v/, /m/, /t/, /d/, /s/, /z/, /k/, /x/, /h/, /c/ a /č/, viz příklady (14):

- (14) *prs, brk, frk* (SSJČ), *vrh, mrk, trp*<sub>IMP.SG.</sub>, *drb, srp, zrn*<sub>GEN.PL.</sub>, *krk, chrt, hrb, crk* (SSJČ), *črt*

Vidíme, že zde platí omezení (10) a (11), se kterými jsme se již setkali výše. O nevýskytu kombinace /gr/ lze říci, že ze synchronního hlediska jde o náhodnou absenci, která je však vysvětlitelná z hlediska historického. Další tvrzení, které na základě příkladů (14) platí, je toto:

- (15) Na začátku slabiky nemůže před slabičným /r/ stát žádná jiná nazála než /m/.

Je nutné zdůraznit, že uvedené omezení platí jen pro začátek slabiky, protože v češtině existuje slovo *žánr*, byť bylo přejato z cizího jazyka, ve kterém se před slabičným /r/ objevuje /n/. Pravidlo (15) proto platí pouze pro první slabiky slov. Dále je třeba říci, že toto omezení lze odvodit z daleko obecnějšího pravidla, které platí pro všechny konsonanty, nejen pro slabičné /r/ (viz Bičan 2010):

- (16) Na začátku slabiky nemůže před konsonantem nebo před semi-konsonantem (tj. před /r/ nebo /l/) stát žádná jiná nazála než /m/.

Zaměřme se nyní na to, jakým konsonantem může slovo typu CrC končit. Protože v češtině dochází k neutralizaci znělosti na konci slabiky (resp. slova), nelze zde hovořit o fonologickém rozdílu mezi znělými a neznělými okluzivami a frikativami. To je však jediné omezení pro koncový konsonant ve slabice CrC. Na příkladech (17) vidíme, že se

(Bičan 2010). Slova *šmrnc* a *čtvrť* by pak byla příkladem na další podtypy, tj. na CCrCC a CCCrC.

za slabičným /r/ může objevit okluzíva, frikativa a nazála jakéhokoliv místa artikulace. Absence kombinací s /j/, /ř/ a /l/ je již postihnuta pravidlem (11).

- (17) *trp*<sub>IMP.SG.</sub>, *brv*<sub>GEN.PL.</sub> [bɾf], *hrm*<sub>GEN.PL.</sub>, *chrt*, *prs*, *vln*<sub>GEN.PL.</sub>,  
*vrť*<sub>IMP.SG.</sub>, *drž*<sub>IMP.SG.</sub> [dɾʃ], *hrň*<sub>IMP.SG.</sub>, *krk*, *vrch*, *frc*, *vrč*<sub>IMP.SG.</sub>

Typy (13b–d) odpovídají slovům, ve kterých se před a/nebo za slabičným /r/ objevuje kombinace dvou, popřípadě tří konsonantů. Ke konsonantickým kombinacím, které se pojí se slabičným /r/, se vrátím v oddílech 5 a 6 a zde se spokojím s konstatováním, že slov odpovídajících zmíněným typům je v češtině poměrně málo. Ačkoliv netvrdím, že jsou to veškerá možná slova, neexistuje pravděpodobně mnoho dalších než ta uvedená pod (18):

- (18) a. *tvrz*, *sprch*<sub>GEN.PL.</sub>, *strč*<sub>IMP.SG.</sub>, *smrt*, *smrž*, *smrk*, *skrč*<sub>IMP.SG.</sub>,  
*zmrđ*, *shrň*<sub>IMP.SG.</sub> [zɦɾɲ], *šprt*, *škrt*, *škrť*<sub>IMP.SG.</sub>, *cvrč*<sub>IMP.SG.</sub>  
b. *smršť*, *šmrnc*, *cvrnk*<sup>11</sup>  
c. *vstrč*<sub>IMP.SG.</sub> [fstrʃ], *ztvrđ*<sub>IMP.SG.</sub> [stvɾc], *skvrn*<sub>GEN.PL.</sub>, *čtvrť*,  
*čtvrť*<sub>IMP.SG.</sub>

Slabičný typ C<sub>n</sub>rC<sub>n</sub> se však neobjevuje jen v jednoslabičných slovech, ale i ve slovech víceslabičných. Z definice vyplývá, že víceslabičné slovo má alespoň dvě slabičná jádra; jedno z nich je pak tvořeno slabičným /r/. Slova, která by obsahovala více než jedno slabičné /r/, jsou velmi vzácná a dovoluji si tvrdit, že pokud se objeví, budou to jen kompozita jako *drsnosrstý* (*jezevčík*). Jestliže se tedy v českém slově objeví slabičné /r/, je velmi pravděpodobné, že se v něm už žádné jiné slabičné /r/ neobjeví. To ale neznamená, že by jádra ostatních slabik musela být nutně tvořena jen vokály. Jsou totiž doložena i slova, která neobsahují žádný vokál, ale pouze slabičné /r/ v kombinaci se slabičným /l/ (viz [19a]), popřípadě slova, ve kterých jsou jen slabičná /l/ (viz [19b]). Jak bylo již naznačeno, slova, která by obsahovala jen slabičná /r/, zjevně možná nejsou.

- (19) a. *vrhl*, *mrskl*, *brnkl*, *škrtl*  
b. *vlhl*, *zhltl*, *zblbl*, *zmlkl*

11 Slovo *cvrnk* je citoslovce.

Takovýchto slov však není mnoho. Nejčastější jsou tedy ta, ve kterých je jen jedno slabičné /r/ (popř. /l/) a všechna ostatní slabičná jádra jsou tvořena vokály. Kvůli nedostatku místa se nebudu zabývat otázkou, které vokály se mohou v rámci jednoho slova kombinovat se slabičným /r/ a jestli vůbec existuje nějaké omezení. Podívejme se jen na to, kolik konsonantů může stát mezi slabičným /r/ a následujícím nebo předchozím vokálem. Jak ukazují příklady (20), mohou to být maximálně čtyři konsonanty:<sup>12</sup>

- (20) a. *brzy, držet, poprvé*  
 b. *natvrdo, rozvrh, první, srdce*  
 c. *poskvřnit, odstrčit, vrstva, hrstka*  
 d. *rozčtvrtit, srbství*

Pokud slovo obsahuje alespoň dvě slabiky, mělo by být možné mezi nimi stanovit slabičnou hranici. Konsonanty, které se mezi slabičnými jádry vyskytují, patří buď všechny do první slabiky, nebo všechny do druhé slabiky, nebo některé do první a jiné do druhé slabiky, tj. rozdělí se mezi obě slabiky.<sup>13</sup> Celá procedura je samozřejmě známa jako slabikování. Vyjádřeno symbolicky, lze sekvenci  $V_1XYV_2$  slabikovat jedním z následujících způsobů:<sup>14</sup>

- (21) a.  $V_1-XYV_2$   
 b.  $V_1X- YV_2$   
 c.  $V_1XY-V_2$

Lingvisté se většinou shodují na tom, že pro daný jazyk je možné jen takové slabikování, jehož výsledkem nejsou slabiky, které odporují fonologické struktuře platné pro daný jazyk. Konkrétně by mělo například platit, že možnost (21a) je myslitelná jen za předpokladu, že

12 Oproti tomu může mezi dvěma vokály stát až pět konsonantů, srov. *lordstvo, prezidentství, nervstvo*.

13 Je také možné, že některé konsonanty jsou ambisylabické, tzn. že by patřily zároveň do obou slabik. Názory na ambisylabicitu se však různí (srov. např. Jensen 2000). V následujícím textu neberu kvůli zjednodušení tuto možnost v potaz, ačkoliv to neznamená, že s tímto konceptem nesouhlasím.

14  $V_1$  je slabičné jádro první slabiky,  $V_2$  slabičné jádro druhé slabiky a X a Y jsou dva konsonanty mezi nimi. Uvádím jen dva konsonanty, ale celá procedura je samozřejmě možná i pro více konsonantů. Pomlčka označuje hranici slabik.



daný jazyk dovoluje jak slabiky bez kódy (tj.  $V_1$ ), tak slabiky začínající dvěma konsonanty (tj.  $XYV_2$ ). Pokud nedovoluje, musíme zvolit jiné slabikování. Zjednodušeně řečeno: rozdělíme-li vnitroslovní konsonantickou kombinaci mezi dvě slabiky, mělo by platit, že kombinace, které dostaneme na konci jedné slabiky a na začátku druhé slabiky, odpovídají kombinacím, které jsou doloženy na začátku a konci slov, kde automaticky předpokládáme, že je slabičná hranice.<sup>15</sup> Přijmeme-li tuto podmínku, je nejdříve nutné popsat kombinace konsonantů, které se vyskytují na začátku slov před slabičným /r/ a na konci slov před slabičným /r/, což bude tématem následujících dvou oddílů. To ovšem nestačí pro úspěšné slabikování slov obsahujících slabičné /r/, protože je samozřejmě také nutné popsat strukturu slabik, které obsahují vokály. Popis struktury vokalických slabik však přesahuje možnosti mého příspěvku, už jen z toho důvodu, že se před vokály může na začátku slova objevit až 400 konsonantických kombinací a na konci až 80 kombinací. Jak dále uvidíme, oproti /r/ je jich daleko větší množství.

## 5 Konsonantické kombinace před slabičným /r/

V předchozím oddíle jsem ukázal, že se ve víceslabičných slovech může slabičný typ  $C_n r C_n$  objevit jako první, prostřední a poslední slabika. Zaměříme se nejprve na situaci, kdy je typ  $C_n r C_n$  slabikou první. Pro začátek slova existuje nejméně 33 konsonantických kombinací, jejichž výskyt je doložen před slabičným /r/; viz příklady (22). 26 z nich jsou kombinace dvou konsonantů a 7 kombinace tří konsonantů.<sup>16</sup>

15 Tento princip se někdy nazývá Kuryłowiczovou podmínkou (Bell 1976) podle Jerzyho Kuryłowicze, který jej pravděpodobně jako první systematicky formuloval, ačkoliv je známý minimálně od antiky (viz Kuryłowicz 1948). Některá slova se však vzpírají jednoznačnému slabikování (viz Bell *ibid.*); v češtině jsou to např. *stárl* nebo *žánr*. Ať už budeme *stárl* slabikovat jako *stár-l* nebo jako *stá-rl* a *žánr* jako *žán-r* nebo *žá-nr*, ve všech případech dostaneme slabiky a kombinace, které se v češtině jinak nevyskytují (srov. omezení [11] a [15], resp. [19]).

16 Slova označená PSJČ se vyskytují jen v tomto slovníku, pokud je mi známo. Slovo *Štrbské (Pleso)* je označeno hvězdičkou, protože se daná kombinace vyskytuje jen v tomto místním jméně. – Protože český pravopis je více méně fonologický, neuvádím fonologickou reprezentaci citovaných slov, zde ani nikde jinde.

- (22) a. *vpršeti* (PSJČ) [fpr̩-], *vbrzku*, *vtrhnout* [ftr̩-], *vsrknout* [fsr̩-], *vchrstnout* [fxr̩-], *včrtati* (PSJČ) [ftʃr̩-], *vhrnout*, *tvrz*, *sprcha*, *svrbět*, *smrt*, *strmý*, *skrž*, *zchrtlý* (PSJČ) [sxr̩-], *shrnout* [zhr̩-], *zbrklý*, *zvrhlik*, *zmrznout*, *zdržet*, *šprtát*, *šmrnc*, \**Štrbské*, *škrt*, *žbrdolek* (SSJČ), *cvrkat*, *čtrnáct*
- b. *vstrčit* [fstr̩-], *vzprchnouti* (PSJČ) [fspr̩-], *stvrdit*, *skvrna*, *scvrknout*, *škvrně*, *čtvrť*

Po prozkoumání kombinací, které se v uvedených slovech objevují, lze postulovat pravidlo (23). Na rozdíl od /r/ se vokály mohou kombinovat s větším množstvím fonémů a může před nimi stát jakákoliv nazála (srov. *moře*, *nos*, *ňadra* × *mrtvý*).

- (23) V konsonantické kombinaci, která stojí na začátku slova před slabičným /r/, se mohou objevit jen okluzívy, frikativy, afrikáty a nazála /m/. V takovém případě může nazála /m/ stát jen v bezprostřední blízkosti slabičného /r/.

Kombinace konsonantů lze třídit podle místa a způsobu artikulace. Z hlediska způsobu artikulace patří kombinace vyskytující se před slabičným /r/ do několika typů, viz (24). Typy (24a) odpovídají příkladům (22a) a typy (24b) příkladům (22b).

- (24) a. OF, FO, FF, FN, FČ, ČO, ČF  
b. FOF, FFO, FČF, ČOF<sup>17</sup>

Z hlediska místa artikulace pak můžeme rozlišovat mezi následujícími typy; (25a) odpovídá (22a) a (24a), (25b) odpovídá (22b) a (24b):

- (25) a. LL, LA, LP, LV, AL, AA, AV, PL, PA, PV  
b. LAA, LAL, AAL, AVL, PAL, PVL<sup>18</sup>

Typy (24) a (25) lze promítnout do jedné tabulky; pro kombinace dvou konsonantů je to tabulka 1 a pro kombinace tří konsonantů tabulka 2.

17 O = okluzíva, F = frikativa, Č = afrikáta, N = nazála (na začátku slov jen /m/).

18 L = labiála, A = alveolára, P = palatála, V = velára.

TABULKA 1

	<b>OF</b>	<b>FO</b>	<b>FF</b>	<b>FN</b>	<b>FČ</b>	<b>ČO</b>	<b>ČF</b>
<b>LL</b>		V		V	×	×	×
<b>LA</b>	V	V	V		V	×	×
<b>LP</b>	V	V	V	V	V	×	×
<b>LV</b>	V	V	V	×	×	×	×
<b>AL</b>	V	V	V	V	×	V	V
<b>AA</b>		V		V	V		
<b>AV</b>	V	V	V	×	×		
<b>PL</b>		V	V	V	×	V	V
<b>PA</b>		V		V		V	
<b>PV</b>		V	V	×	×		

TABULKA 2

	<b>FOF</b>	<b>FFO</b>	<b>FČF</b>	<b>ČOF</b>
<b>LAA</b>		V		×
<b>LAL</b>	V	V		×
<b>AAL</b>	V		V	
<b>AVL</b>	V		×	
<b>PAL</b>	V			V
<b>PVL</b>	V		×	

Tabulky přehledně ukazují, které typy kombinací jsou doložené a které naopak doložené nejsou. Kombinace označené křížkem nejsou z principu možné, už jen z toho důvodu, že čeština nemá jiné afrikáty než alveolární a palatální, nebo protože nemá velární nazálu. Zabarvená buňka označuje typ kombinace doložený pro slabičné /r/ a buňka obsahující V pak typ doložený pro vokály. Jelikož se takto označené buňky v tabulkách překrývají, platí následující tvrzení (srov. také tabulku 3 a pravidlo [34] níže):

- (26) Každá konsonantická kombinace, která může na začátku slabiky stát před slabičným /r/, může na začátku slabiky stát i před alespoň jedním vokálem.

Na základě tabulek 1 a 2 lze navrhnout následující pravidla, která platí pro slabičné /r/, ale nikoliv už pro vokály:

- (27) Na začátku slabiky nemohou před slabičným /r/ stát vedle sebe dvě okluzívy, ať už se jedná o kombinaci dvou nebo tří konsonantů. (Srov. *kdo* pro vokály.)
- (28) Konsonantická kombinace na začátku slabiky před slabičným /r/ nikdy nezačíná velárou. (Srov. *kvést* pro vokály.)
- (29) Kombinace *okluzíva* – *nazála* není možná na začátku slabiky před slabičným /r/. (Srov. *tma* pro vokály.)
- (30) Pokud stojí na začátku slabiky před slabičným /r/ tři konsonanty, ani jeden z nich není nazála. (Srov. *msta*, *směna* /směna/ pro vokály.)
- (31) Na začátku slabiky nemohou před slabičným /r/ stát tři frikativy. (Srov. *schválit*, *vzhůru* pro vokály.)
- (32) Pokud na začátku slabiky stojí před slabičným /r/ tři konsonanty, konsonant těsně před slabičným /r/ může být jen labiála nebo alveolára. (Srov. *štkát*, *křtiny* pro vokály.)

## 6 Konsonantické kombinace po slabičném /r/

Přejdeme nyní k situaci, kdy je slabika typu  $C_n r C_n$  poslední slabikou ve slově. Oproti kombinacím na začátku slova je kombinací, které se mohou objevit na konci slova po slabičném /r/, velmi málo, snad jen 8; viz příklady (33). Toto malé číslo však není překvapivé, poněvadž je v češtině celkově daleko méně konsonantických kombinací na konci slova než na jeho začátku, kde je doloženo až pětkrát více kombinací (viz konec oddílu 4).

- (33) *prst*, *prsk* (SSJČ), *cvrnk*, *šmrnc*, *drnč*<sub>IMP.SG.</sub>, *obršt*, *smršt*, *prst*<sup>19</sup>

19 Slovo *drnč* je možný imperativ od slovesa *drnčet*.

Z hlediska způsobu artikulace se zde setkáváme jen s typy FO, NO a NČ. Co do místa artikulace odpovídají tyto kombinace typům AA, AV, AP, PA a PP. Jednotlivé typy lze opět vyjádřit tabulkou:

TABULKA 3

	<b>FO</b>	<b>NO</b>	<b>NČ</b>
<b>AA</b>	V	V	V
<b>AV</b>	V	V	×
<b>AP</b>	V		V
<b>PA</b>	V		
<b>PP</b>	V		

Jelikož se stejně jako v tabulkách 1 a 2 kombinace doložené pro slabič-né /r/ kryjí s kombinacemi doloženými pro vokály, můžeme navrhnout další pravidlo srovnatelné s pravidlem (26) výše:

- (34) Každá konsonantická kombinace, která může na konci slabiky stát za slabičným /r/, může na konci slabiky stát i za alespoň jedním vokálem.

Tabulka 3 nám dále dává možnost postulovat následující pravidla, která však opět neplatí pro vokály:

- (35) a. Na konci slabiky může za slabičným /r/ následovat jen kombinace dvou konsonantů. (Srov. *pomst*<sub>GEN.PL.</sub> pro vokály.)  
 b. V této kombinaci se mohou objevit jen okluzivy, frikativy, afrikáty a nazály. (Srov. *pojď*'<sub>IMP.SG.</sub> pro vokály.)  
 c. Žádný z těchto konsonantů není labiála. (Srov. *alb*<sub>GEN.PL.</sub> pro vokály.)  
 d. První z těchto konsonantů není velára. (Srov. *akt* pro vokály.)

Dále platí následující omezení, které můžeme srovnat s omezením (27), jež se také týkalo okluzív:

- (36) Na konci slabiky nemohou před slabičným /r/ vedle sebe stát dvě okluzívy nebo dvě frikativy.<sup>20</sup>

Pravidla uvedená v tomto příspěvku nejsou rozhodně jediná platná omezení pro konsonantické kombinace, které se mohou objevit v českých slovech před nebo za slabičným /r/, ale i tak poskytují dobrý základ pro jejich následné slabikování a pochopení jejich struktury. Je také samozřejmě možné popsat chování fonému /r/ jinými způsoby a z jiných hledisek. Možnosti tohoto příspěvku jsou omezené, přesto však věřím, že je zřejmý jeden fakt: ačkoliv stejně jako vokály může v češtině /r/ tvořit jádro slabiky, jeho kombinovatelnost s jinými fonémy je na rozdíl od vokálů do velké míry omezená. Slabičné /r/ se může pojit jen s některými konsonanty a jen s některými typy jejich kombinací.

## Douška

Svým příspěvkem jsem si kladl několik cílů. Samozřejmě ukázat, jaká je v češtině schopnost tzv. slabičného /r/ kombinovat se s jinými fonémy. Ale také ukázat Petru Karlíkovi, čím se vlastně zabývám a o čem je má, zatím nedokončená, disertační práce. Několikrát se mě na to ptal a já jsem nedovedl odpovědět. Snad už to teď tuší: syntaxí fonémů, můžeme-li to tak nazvat. A snad teď také tuší, proč je výjimečný nejen sám o sobě, ale i svým jménem. Co by za to jiní dali, kdyby měli jméno s tak fonologicky zvláštním fonémem, jako je slabičné /r/!

## Poděkování

Tato studie vznikla za podpory projektu Výzkumné centrum vývoje staré a střední češtiny (od praslovanských kořenů po současný stav) (LC546), financovaného Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

20 Za vokály mohou následovat dvě okluzívy, srov. *akt*, *skript*<sub>GEN.PL.</sub>. Dvě nazály a dvě afrikáty se v češtině neobjevují na konci slabiky ani po vokálech. Dvě afrikáty se neobjevují ani na začátku, avšak nazály ano, srov. *mnoho* a *město* (/mňe-/).

## Zdroje

- ČNK = *Český národní korpus*. Dostupný z: <<http://ucnk.ff.cuni.cz>>.
- PSJČ = Hujer, Oldřich – Smetánka, Emil – Weingart, Miloš – Havránek, Bohuslav – Šmilauer, Vladimír – Získal, Alois (red.). 1935–1957. *Průruční slovník jazyka českého*. Praha: Státní nakladatelství. Databáze PSJČ je dostupná z: <<http://bara.ujc.cas.cz/psjc/>>.
- SSJČ = Havránek, Bohuslav a kol. 1989. *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Academia.

## Bibliografie

- Bartoň, Tomáš – Cvrček, Václav – Čermák, František – Jelínek, Tomáš – Petkevič, Vladimír. 2009. *Statistiky češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny – Ústav Českého národního korpusu.
- Bičan, Aleš. 2010. Phonematics of Czech. *La Linguistique* 46/1, 19–41.
- Bell, Alan. 1976. The distributional syllable. In: Juillard, Alphonse (ed.), *Linguistic Studies Offered to Joseph Greenberg, Vol. 2: Phonology*, 249–262. Saragota, California: Anna Libri.
- Duběda, Tomáš. 2005. *Jazyky a jejich zvuky*. Praha: Karolinum.
- Hála, Bohuslav. 1956. *Slabika, její podstata a vývoj*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Hůrková, Jiřina – Hlaváč, Sáva. 1981. K výzkumu českých hlásek likvidních. *Slovo a slovesnost* 42, 269–279.
- Jassem, Wiktor. 1964. Spectrographic study of Polish speech sounds. In: Abercrombie, David et al. (eds.), *In Honor of Daniel Jones*, 334–349. London: Longmans.
- Jelaska, Zrinka. 2004. *Fonologički opisi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Jensen, John T. 2000. Against ambisyllabicity. *Phonology* 17, 187–235.
- Kuryłowicz, Jerzy. 1948. Contribution à la théorie de la syllabe. *Bulletin de la Société linguistique polonaise* 8, 80–114.
- Lehiste, Ilse. 1965. Juncture. In: *Proceedings of the 5th International Congress of Phonetic Sciences*, 172–200. Basel – New York: S. Karger.
- Machač, Pavel. 2009. Implications of acoustic variation for the segmentation of the Czech trill /r/. In: Esposito, Anna – Vích, Robert (eds.), *Cross-Modal Analysis of Speech, Gestures, Gaze and Facial*

- Expressions, Lecture Notes in Artificial Intelligence 5641*, 173–181. Berlin – Heidelberg: Springer-Verlag.
- Machač, Pavel – Skarnitzl, Radek. 2009. *Fonetická segmentace hlásek*. Praha: Epoque.
- Mulder, Jan. 1968. *Sets and Relations in Phonology*. Oxford: Clarendon Press.
- Novotná, Jiřina. 1972. Foneticko-fonologická analýza českých vibrant v porovnání s polskými. *Prace jazykoznavce* 40, 65–69.
- Palková, Zdena. 1997. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum.
- Palková, Zdena – Volín, Jan. 2003. The role of F0 contours in determining foot boundaries in Czech. In: *Proceedings of the 15th Congress of Phonetic Sciences, 1783–1786*. Barcelona: Organizing Committee.
- Ridouane, Rachid. 2008. Syllables without vowels: phonetic and phonological evidence from Tashlhiyt Berber. *Phonology* 25, 321–359.
- Skarnitzl, Radek. 2004. Acoustic categories of nonmodal phonation in the context of the Czech conjunction „a“. *Phonetica Pragensia* 10, 57–68.
- Šefčík, Ondřej. 2003. Popis alternací jako prostředek modelace vokalickeho subsystému češtiny. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity A* 51, 99–111.
- Šefčík, Ondřej. 2004. Alternace konsonantů v češtině – fonotaktické a morfonologické modelování systému. In: Hladká, Zdeňka – Karlík, Petr (eds.), *Čeština – univerzália a specifiká* 5, 441–447. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Vachek, Josef. 1968. *Dynamika fonologického systému současné spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- Ziková, Markéta. 2008. *Alternace vokálů s nulou v současné češtině – laterální autosegmentální analýza*. Brno: Masarykova univerzita. (Nepublikovaná disertační práce. Dostupná z <[https://is.muni.cz/th/9336/ff\\_d/Disertace\\_definitivni\\_verze.pdf](https://is.muni.cz/th/9336/ff_d/Disertace_definitivni_verze.pdf)>.)

## What Makes *Petr* Special or Combinability of the Syllabic /r/ in Czech

The paper deals with the ways Czech phoneme /r/ combines with other phonemes when it functions as the syllable nucleus. Although it is not certain what the phonetic difference between the syllabic and non-syllabic /r/ is, if any, it is widely agreed that /r/



functions in Czech as the nucleus of the phonological syllable when occurring between two consonants or between a consonant and the end of the word. These two contexts are examined through their occurrence in Czech words and as to the consonants with which /r/ combines. It is demonstrated that the combinational capacities of the syllabic /r/ are considerably different to those of the (syllabic) vowels, because /r/ can co-occur with fewer consonants and/or their combinations.